

УДК 378.091.217–057.87:641

О.Б.Комарніцький

Організація харчування студентів педагогічних навчальних закладів УСРР у 1920-ті рр.

У статті на основі аналізу архівних джерел центральних та обласних архівів України, матеріалів тогочасної періодики показано організацію харчування студентів педагогічних навчальних закладів УСРР у 1920-ті рр. Автор зазначає, що упродовж першого післявоєнного десятиліття досить гостро стояло питання з харчуванням студентів. Частина дослідження присвячено наслідкам голодомору 1921–1923 рр. Для поліпшення становища органи державної влади запровадили дворазове місячне забезпечення студентів-стипендіатів продовольчими пайками. Частина молоді отримували пайки від міжнародних організацій. Розповідається про харчування студентів у їдальнях, що створювалися при виробничих колективних господарствах, студентських гуртожитках (інтернатах). Їх раціон був мізерний, що призводило до напівголодного існування студентства. Показано роботу їдалень, якими з середини 1920-х рр. опікувалися комітети поліпшення побуту студентів (КППС). Автор встановив, що вартість харчування у них була значно нижчою за їх реальну собівартість. Тут безкоштовно столувалися студенти-нестипендіати, частину видатків на харчування яких навчальні заклади компенсували продуктами зі своїх господарств. Стипендіати за харчування платили. Водночас, зазначається, що у більшості їдалень КППС незадовільними були санітарно-гігієнічні умови, якість їжі, їхня пропускну здатність. З ліквідацією КППС певний час їдальні знаходилися на самообслуговуванні студентів, які не відвідували заняття. Вищі передали студентські їдальні в оренду місцевим кооперативам і трестам, які не змогли поліпшити якість їжі, санітарно-гігієнічні умови, подолати антисанітарію. Не вистачало столових наборів, посадкових місць. Позитивно, на думку автора, зарекомендували себе створені при їдальнях буфети, де реалізовували хліб, молоко тощо.

Ключові слова: студент, їдальня, харчування, інститут, технікум, комітет.

Ключову роль в житті людини відіграє правильне харчування. Воно є запорукою довголіття, міцного здоров'я й гарного настрою. Тому питання здорового харчування є одним з найголовніших у реалізації соціальної політики держави. Досить гостро стояло питання з харчуванням студентської молоді у 1920-ті рр. Видатки з державного бюджету були мізерними, оскільки основні сили та кошти спрямовувалися на становлення економічного потенціалу країни. Окремі факти про організацію харчування у вишах містяться у працях сучасних українських вчених О. О. Лаврут [1], О. Л. Рябченко [2; 3], В. В. Левченко [4], В. В. Липинського [5], В. І. Прилуцького [6].

Метою статті є комплексний показ стану забезпечення харчуванням студентства педагогічних навчальних закладів УСРР у 1920-х рр.

Чимало труднощів виникало із забезпеченням студентства харчуванням, особливо під час голоду 1921–1923 рр. Вже 12 серпня 1921 р. на засіданні колегії Укрголовпрофосвіти УСРР розглянули заяви політкомісарів вишів про голодування студентів. Учасники зібрання ухвалили: спираючись на свій досвід практичної роботи, вжити заходів для ліквідації продовольчої кризи [7, арк. 11зв.]. Для поліпшення становища органи державної влади запровадили дворазове місячне забезпечення продовольчими пайками, до яких входило найнеобхідніше – цукор, сіль, махорка, хліб, пшоно. Водночас у мізерній кількості видавали студентству м'ясо, картоплю, масло та олію. Загалом, енергетична цінність цих пайків складала 500–840 ккал (для здорового молодого організму необхідно було вживати 2–2,5 тис. ккал) [1, с. 70]. Варто пам'ятати, що студенти часто поєднували навчання з важкою фізичною роботою, що, у свою чергу, потребувало посилення раціону.

Для розподілу державних пайків створювали “продтрійки”, одна з яких діяла, наприклад, у Київському ІНО [8]. Відповідно до декрету РНК УСРР від 31 травня 1921 р. за першою посиленою нормою забезпечувалися продовольством студенти випускних курсів і новоспечені першокурсники. Всі інші отримували постачання за загальною трудовою нормою [9, арк. 110]. 30 вересня 1922 р. на засіданні колегії Укрголовпрофосвіти ухвалили, що продуктами мали забезпечити, насамперед, робітфаківців і студентів-стипендіатів. Розподіл пайків мав проводитися між вишами пропорційно до кількості студентства [1, с. 69]. Зокрема, у Катеринославському ІНО у 1921 р. пайок отримував 661 студент (близько 50% від загальної кількості) [10, арк. 82зв.].

Студенти отримувала пайки, які надавали міжнародні гуманітарні організації. Так, у березні 1923 р. студентам Вінницького ІНО вручили 12 посилок, які надійшли від єврейської благодійної організації “Джойнт” (“Американський єврейський об'єднаний розподільчий комітет”) [11, арк. 51; 12, арк. 110]. Того ж місяця 20 посилок отримали студенти Кам'янець-Подільського ІНО [13, арк. 127; 14, арк. 5]. Зазначена організація, а також “Американська адміністрація допомоги” (АРА) допомагали молоді Одеського [15, с. 69] і Полтавського ІНО [16, арк. 13зв.]. Наприкінці січня 1923 р. для того, щоб погодити з урядом УСРР план боротьби з наслідками голоду і надати допомогу республіці, у Харків приїздив норвезький громадський діяч Ф. Нансен, який після зустрічі з головою ВУЦВК Г. Петровським і головою РНК УСРР Х. Раковським відвідав студентську їдальню, де зустрівся зі студентами, назвавши їх “сховищем інтелекту” [17].

У ті важкі часи траплялися і, на жаль, трагічні випадки. Конкретним прикладом може служити доля студента Кам'янець-Подільського ІНО З. Кицюка. 10 липня 1922 р. він писав до комісії соціального забезпечення вишу: “Уже шостий місяць я важко хворію і не здатний ні до якої праці. За весь час я жив стипендією та всякими дрібними допомогами. Таких засобів для прожиття

тяжко хворого, коли треба і лікуватися, далеко не вистачає. Майже всі засоби для прожиття у мене йшли тільки на їжу і то часто доводилося голодувати, що неможливо для хворого. Тепер у мене особливо критичне становище. Я весь обносився, та й мара голоду заглядає в вічі. А допомогти нізвідки...". Тому він просив збільшити йому стипендію у двічі, або знайти допомогу з інших джерел. 12 жовтня того ж року студент знову звертався з таким проханням до комісії: "Минула зима з її холодом та голодом зруйнувала моє здоров'я, і всю весну і значну частину літа пролежав з тяжкою грудною хворобою. Тепер здоров'я теж в незавидному стані. Треба лікуватися, поки зовсім не пізно, та немає самого необхідного в щоденнім життю людини: хліба та одягу". У черговій заяві від 20 жовтня 1922 р. студент з болем відзначав: "Допомоги мені нема нізвідки. З родини – брат у Червоній армії, батько старий і сам в нужді". Допомоги Кицюк так і не дочекався. Він помер в результаті недоїдання 25 грудня 1923 р. у рідному селі Івониці Летичівського району [18, с. 21].

Можна зрозуміти розпач одружених студентів, які у ті трагічні роки мали дітей і не могли їм допомогти. Так, 27 лютого 1922 р. студент Кам'янець-Подільського ІНО І. Шевченко звернувся до колеги студентського колективу з проханням надати йому двотижневу відпустку для поїздки на Миколаївщину, де в нього були діти, що були під чужою опікою. Студент аргументував заяву тим, що на півдні (у той час) лютував голод і потрібно було допомогти своїм дітям [18, с. 20].

У травні 1923 р. в деяких містах провели обстеження стану харчування студентської молоді. Під час анкетування 46% студентів Харківського ІНО відповіли, що вони напівголодні, 28% – голодні [19]. 50% студентів Одеського ІНО харчувалися двічі на день, 13% – один раз [2, с. 174]. У звіті про діяльність Волинського комітету допомоги пролетарському студентству йшлося про "напівголодне харчування" молоді: на день їм видавали лише 1,5 фунта хліба, вранці і увечері чай [20, арк. 3зв.]. З Херсонського ІНО повідомляти, що більша частина студентства "розбрелася шукати шматки хліба" [21, с. 10]. Деякі студенти через незадовільне харчування отримали "катари" шлунку [22, арк. 31]. Тогочасні видання рясніли численними скаргами на напівголодне існування студентства: "Прокинешся зранку і думаєш, а що його сьогодні їсти? І так день-удень. До біса навчання, коли його доводиться так здобувати"; "Гарячу їжу собі можу дозволити лише раз на тиждень. Про чай і думати не доводиться" [23, с. 84]. У 1923 р. ректор Харківського ІНО С. Стрільбицький писав, що студенти були невдоволені своїм напівголодним існуванням, і "днями розпочнеться спеціальний тиждень нагадування" [3, с. 636].

Студентів мобілізували для проведення тижневиків допомоги голодуючому населенню східних районів України і Поволжя. Вони їздили у найближчі села за найнеобхіднішими продуктами. З цією метою організували благодійні концерти, вистави, лекції, проводились мітинги [24, с. 48].

Частина молоді харчувалися у їдальнях, що створювалися при виробничих колективних господарствах ("колективи"). Так, у вересні 1923 р. така їдальня

обслуговувала незможних студентів Кам'янець-Подільського ІНО. Щоденно для них виділяли 50–60 обідів, кожний з яких вартував 5 фунтів житнього борошна, що було удвічі менше ринкової ціни [25, арк. 96]. Тим, хто відпрацював у “колективі” не менше 12 год. на тиждень, сніданки і вечері надавалися безкоштовно [26, арк. 7].

Невеличкі їдальні й кухні функціонували також при студентських гуртожитках (інтернатах), наприклад, з 1920–1921 н.р. – у Волинському ІНО [27, арк. 5зв.-6]. У Злагодільському ІНО гуртожитська їдальня у 1921 р. обслуговувала 150, переважно найбідніших, студентів [28, арк. 8], Одеському – 140 [29, арк. 30]; у Вінницькому – в 1922–1923 н.р. – 60 [12, арк. 110; 30, арк. 83].

З 1922 р. більша частина студентів харчувалася у їдальнях, якими опікувалися комітети поліпшення побуту студентів (КППС), що керували їхньою роботою через відповідні структури. Вартість харчування у них була значно нижчою за їх реальну собівартість [1, с. 71]. Перші їдальні КППС виникли у Харкові у липні 1922 р. Постачання їдалень значною мірою взяв на себе “Європейський комітет допомоги студентам” (ЄКДС). На 1 серпня тут харчувалися 1042 студенти вищів міста. У листопаді 1923 р. відкрили ще одну їдальню [31, с. 122]. Абсолютна більшість студентів тут обслуговувалася безкоштовно. Дописувач журналу “Студент революції” Прохоров вказував, що харчування було загалом недостатнє, але через відсутність інших коштів (фінанси надходили лише від ЄКДС) змушені були задовольнятися тим, що мали. Тому КППС, прогнозуючи, що ЄКДС тривалий час допомагати не зможе, наприкінці 1923–1924 н.р. відкрив третю – платну їдальню, де студенти обідали за зниженими цінами. Загалом, у 1924 р. пропускна спроможність трьох їдалень становила 3,5 тис. студентів [32, с. 79–80]. Стільки ж студентів того року щодня харчувалися в Києві [33, с. 35], в Одесі – близько 2 тис. студентів [34]. На жаль, важко встановити кількість студентів ІНО, що обслуговувалися у їдальнях КППС, оскільки така статистика відсутня. Відомо лише, що харчова секція Київського КППС у 1923–1924 н.р. обслуговувала 415 студентів ІНО [35, арк. 14, 86].

Якби не було, але на той час більшість студентів отримували харчі у цих їдальнях. У 1924 р. їх відвідувало 44,9% молоді вищів усіх типів; приватні їдальні – 4,9%; ті, що функціонували при вишах – 6,1%. Ще 12,3% молоді готували їжу самі, а 21,6% надавали перевагу сімейному столу [1, с. 71]. У 1926 р. у студентських їдальнях КППС харчувалися 25% молоді всіх вищів УСРР. До кожного обіду держава дотувала 3–5 коп. [36, с. 25].

Серед КППС найкраще харчування студентів було налагоджено у Кам'янець-Подільському. У 1926–1927 н.р. їдальні комітету обслуговували 720 студентів або 94,3% від загальної кількості (вартість обідів становила 23 коп.), у Херсоні – відповідно 240, 42,1% і 33 коп., Вінниці – 290, 40,5% і 21 коп., Одесі – 733, 36% і 26 коп., Києві – 4954, 32,2% і 44 коп., Житомирі – 331, 26% і 26 коп., Харкові – 1335, 8,9% і 35 коп., Чернігові – 40, 5,4% і 22 коп. [1, с. 72]

Хоч Кам'янець-Подільський і був лідером у вирішенні цієї складної молодіжної проблеми, але й тут проблем вистачало. На початку квітня 1924 р., у

зв'язку з відсутністю коштів, КППС довелося скоротити кількість пільгових обідів до 100: 40 – безкоштовних і 60, що оплачувалися за півціни, у т.ч. для студентів ІНО – відповідно 13 і 18 [37, арк. 26]. У той скрутний час на виручку товаришам прийшли стипендіати, які на загальних зборах ухвалили рішення відрахувати з кожної стипендії по 2 руб. у фонд їдальні [38, арк. 48; 39, арк. 51]. Завдяки такому гуманному кроку додатково мали змогу харчуватися 60 студентів, що не отримували стипендій [40, арк. 14зв.; 41, арк. 1зв., 5]. У серпні 1924 р. після приєднання їдальні вищів міста до їдальні КППС кількість безкоштовних обідів, які фінансувалися КППС і вишами міста, зросла до 145, 45 з яких видавалася студентам ІНО [37, арк. 60; 42, арк. 8; 43, арк. 1зв., 17]. 3 листопада 1924 р. студенти-стипендіати почали сплачувати за споживання харчів. Водночас харчування студентів-нестипендіатів і надалі проводилося за рахунок КППС і навчальних закладів [42, арк. 127]. Вартість отриманої їжі тоді становила 30 коп. на день, калорійність – 1900 ккал [14, арк. 304, 311]. Загалом, на початку 1925 р. у їдальні харчувався 301 студент, у т.ч. 133 – з ІНО (з них 74 – стипендіати і 59 – нестипендіати) [42, арк. 127]. Громадським харчуванням було охоплено 68% студентства [44, арк. 8; 45, арк. 45].

Частину видатків на харчування студентів-нестипендіатів навчальні заклади компенсували продуктами зі своїх господарств. З цієї групи молоді щоденно призначалися двос чергових, які допомагали персоналу кухні [42, арк. 127зв.]. Студентство обслуговувало також і хлібопекарні, одну з яких було відкрито при Кам'янець-Подільському ІНО на початку другого кварталу 1924 р. [46, арк. 175]

Безкоштовне і пільгове харчування надавалося також у їдальні Житомирського КППС, яку відкрили у квітні 1925 р. [47]. Наприклад, у вересні 1925 р. тут безкоштовно харчувалися 13 студентів Волинського ІНО [48, арк. 5]. Низка студентів отримували знижки на харчування. Так, стипендіати сплачували щомісяця за пільговим тарифом від 6 до 7 руб. 50 коп., а нестипендіати – від 3 до 4 руб. У 1925–1926 н.р. такими пільгами користувалися 38 студентів [49, арк. 1; 50, арк. 4зв.]. У Дніпропетровському ІНО у 1927 р. їх отримували 857 студентів, які щомісячно платили по 11 руб. [51]

Водночас, в організації громадського харчування було і чимало недоліків. В одному із дописів критикували роботу студкому Харківського ІНО, який через свою негнучкість у листопаді 1922 р. не надав студентам 14% посвідчень на право харчуватися у їдальні КППС, а в грудні – 4,9% [52]. Студент Волинського ІНО В. Кавецький у квітні 1926 р. переконував, що “Жубуч [КППС] цілком не відповідав своєму призначенню поліпшувати побут студентів”. Упродовж двох тижнів він ініціював питання про поліпшення харчування студентів вишу, але той ніяк не міг зібрати своїх членів на засідання [22, арк. 29-31].

У їдальнях якість їжі була загалом невисокою, хоча ціни постійно зростали. Один із студентів скаржився, що у Кам'янці-Подільському на обід дають “чорний хліб... гіркий, брудний, гидкий” [53]. Студент Київського ІНО – згодом відомий письменник Г. Косинка на запитання академіка А. Кримського про

життя відповів: “Нужденний пайок, бурда в їдальні, матеріальні нестатки набридли, заїдають...” [2, с. 50].

Неодноразово виникали конфлікти студентів із завідувачами їдальень на ґрунті їхньої незадовільної роботи. Зокрема, у 1925 р. студент Волинського ІНО Колос звинуватив Рейутмана у низькій кваліфікації і поганому ставленні до членів колективу [54, арк. 13]. У квітні 1928 р. на засіданні бюро осередку КП(б)У при ВІНО йшлося про скарги студентів на те, що “обіди кепські, недоброї якості м’ясо”. Вину поклали на завідувача їдальні Остапенка [55, арк. 9зв.].

Важке повсякденне життя призводило до того, що частина молоді змушена була кидати навчання. 25 листопада 1924 р. на засіданні малої президії ВУЦВК йшлося про важке становище студентів Харкова, Києва, Одеси і Катеринослава. Тому учасники зібрання пропонували НКО спільно з Наркоматом харчування розробити проект організації дешевих їдальень для студентів [56, арк. 5]. Подальші події показали, що реального покращення, на жаль, не відбулося. У 1926 р. в журналі “Комсомолец-агітатор” зазначалося: “Матеріальне положення студентства дуже погане, майже не покращується, не зважаючи на розвиток нашого господарства”. У липні того ж року на засіданні бюро Київського ОПК йшлося про те, що студенти київських вишів були в жахливому матеріальному становищі [5, с. 8]. У 1928 р. голова Укрголовпрофосвіти Я. Ряппо визнав, що нормальних умов для навчання студентства тоді ще не було [57, с. 39]. Це стосувалося і більшості педагогічних навчальних закладів. Наприклад, Кам’янець-Подільський ІНО через матеріальну незабезпеченість у 1926 р. залишили 20 студентів [58, арк. 7зв.], у 1927 р. – 16 [58, арк. 53]; Маріупольський педтехнікум (ПТ) – у 1929 р. – 22 [59, арк. 33зв.], Преславський болгарський – у 1929–1930 н.р. – 23 [60, арк. 150]. Колишній студент Проскурівського ПТ І. Яблонський згадував: “1927 р. в технікумі навчалося 240 учнів, з них на 1 курсі – 72 чоловіки. Через важкі матеріальні умови протягом двох наступних років з двох курсів залишився лише один кількістю 35-36 осіб, решта ж пішли учителювати” [61, с. 19].

Поряд з їдальнями КППС функціонували окремі їдальні при вишах, зокрема, у Кам’янець-Подільському ІНО [42, арк. 19зв.; 62, арк. 19зв.]. Тут безкоштовно харчувалися студенти-нестипендіати (витрати порівно брали на себе КППС й ІНО) [41, арк. 1зв.; 63, арк. 2], а також матеріально незабезпечені студенти-комуністи і комсомольці [58, арк. 28]. Інші категорії студентів сплачували на місяць 13 руб. 50 коп. Якість їжі була не найкращою [64, арк. 24, 31]. У Полтавському ІНО в 1923–1924 н.р. у власній їдальні харчувалися 90 студентів, 25 з яких – безкоштовно [16, арк. 117зв.]. У Ніжинському ІНО в 1924–1925 н.р. організували їдальню на 170 осіб, вартість харчування у ній становила 9 руб. на місяць, у т.ч. обіди – 6 руб. [65, арк. 691]. У Луганському ІНО у 1925–1926 н.р. сніданок, обід і вечеря коштували 11 руб. [1, с. 72], Херсонському – в 1927–1928 н.р. – 18 руб. [66, арк. 1]. Все ж і в роботі цих їдальень мали місце значні недоліки. У січні 1929 р. загін “легкої кінноти” виявив, що в їдальні Харківського ІНО утворювалися великі черги і штовханина, а якість їжі була недостатньою [6, с. 91].

Студенти частини педтехнікумів у другій половині 1920-х рр. харчувалися у їдальнях інтернатів. Так, у 1925–1926 н.р. в одній з них обслуговувалися 60 із 144 майбутніх педагогів з Бердянського ПТ [67, с. 46]. У 1927–1928 н.р. їдальня Гадацького ПТ надавала послуги 75 студентам (щомісяця за харчування молодь сплачувала 10 руб. 50 коп.) [68]; Коростишівського – відповідно 90 і 13 руб. [69, арк. 220]; Запорізького – 69 і 12 руб. [70, арк. 10]. У їдальні Білоцерківського ПТ приймали їжу близько 200 студентів. Обід і вечеря коштували 40 коп. Водночас, приміщення було тісним, низьким і холодним [71]. У їдальнях інтернатів харчувалася також молодь інших педтехнікумів [72, арк. 138; 73, арк. 76].

Як свідчить перебіг подій, після передачі їдальень від КППС до різних відомств їхня діяльність, як правило, ускладнювалася. Наприклад, з Подгавського ІНО повідомляли, що після того, як наприкінці 1925 р. їдальню передали у відання “Нархарчу”, ціна за обід зросла з 10 до 15 коп., з’явилися черги [74]. У 1927–1928 н.р. після ліквідації Кам’янці-Подільського КППС їдальня певний час знаходилася на самообслуговуванні студентів, які постійно там чергували [75, арк. 54]. Про результативність їх роботи йшлося у звіті Кам’янці-Подільського ІНО. Зазначалося, що “є студенти, які по місяцям не їдять гарячої їжі” [76, арк. 63]. Крім того, це призводило до пропусків занять, невиконання завдань (у середньому за місяць студенти однієї групи пропускали 1080 академічних годин) [75, арк. 54]. Студенти обслуговували їдальні також у Корсунському [77, арк. 7] і Проскурівському ПТ [78, арк. 4; 79].

Для забезпечення молоді хлібом, молоком, цукром, тютюном, салом тощо при їдальнях відкривалися буфети, які видавали молоді продукти на сніданок і вечерю [32, с. 80]. Кошти на їх утримання наприкінці місяця відпускали профкоми вишів [76, арк. 13], які, у свою чергу, відраховували їх зі стипендій студентів. Один із таких буфетів діяв у Кам’янець-Подільському ІНО. Його приміщення було дуже тісне. Працівник буфету не в змозі був оперативно справитися з обов’язками, через що утворювалися великі черги. Тому багато студентів не встигали поснідати. Крім того, ЦРК не достатньо забезпечував буфет продуктами, зокрема хлібом (його доводилося купляти на ринку за комерційними цінами). Теж саме було і з молоком. Його приносили пізно, і студентам доводилося його пити або сирим, або напіввареним. Санітарний стан буфету був незадовільним: посудмили у брудній воді, брудними були спецодяг і рушники [80]. “Цілковите обурення” буфетом мало місце і в Київському ІНО [81]. У Харкові для забезпечення студентів, у т.ч. й ІНО, на листопад 1923 р. було 8 буфетів. Ще 5 планували відкрити [31, с. 123]. Щоправда, більшість з них після 2–3 місяців роботи закрили.

Таким чином, упродовж першого післявоєнного десятиліття досить гостро стояло питання з харчуванням студентів. Молодь відчула катастрофічні наслідки голодомору 1921–1923 рр. Для поліпшення становища органи державної влади запровадили дворазове місячне забезпечення студентів-стипендіатів продовольчими пайками. Частина молоді отримували пайки від міжнародних

організацій. Студенти харчувалися у їдальнях, що створювалися при виробничих колективних господарствах, студентських гуртожитках (інтернатах). Їх раціон був мізерний, що призвело до напівголодного існування студентства. З середини 1920-х рр. їдальнями почали опікуватися комітети поліпшення побуту студентів. Вартість харчування у них була значно нижчою за їх реальну собівартість, що подобалося молоді. Тут безкоштовно столувалися студенти-нестипендіати, частину видатків на харчування яких навчальні заклади компенсували продуктами зі своїх господарств. Стипендіати за харчування платили. У більшості їдальнь КППС незадовільними були санітарно-гігієнічні умови, якість їжі, їхня пропусканна здатність. З ліквідацією КППС певний час їдальні знаходилися на самообслуговуванні студентів, які не відвідували заняття. Вищі передали студентські їдальні в оренду місцевим кооперативам і трестам, які не змогли поліпшити якість їжі, санітарно-гігієнічні умови, подолати антисанітарію. Не вистачало столових наборів, посадкових місць. Позитивно зарекомендували себе створені при їдальнях буфети, де реалізовували хліб, молоко тощо.

Список використаних джерел і літератури

1. Лаврут О.О. Організація харчування студентів УСРР у 20-ті рр. XX ст. // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр./редкол.: В.М. Вашкевич (гол. ред.), Б.І. Андрусишин, І.Н. Войцехівська та ін.]. Київ: ВІР УАН, 2010. Вип. 32. С. 68-75.
2. Рябченко О. Життя студентів радянської України у сатирико-гумористичній літературі 1920-х років // Київська старовина. Київ, 2008. №5. С. 46-64.
3. Рябченко О. Радянська влада і колективи вищої школи: проблема взаємодії // Суспільство і влада в радянській Україні років непу (1921–1928): кол. монографія/ [відп. ред. С.В. Кульницький; авт. кол.: Л.В. Гриневич, Т.М. Євсєєва, Г.Г. Єфіменко та ін.]. Київ: Ін-т іст. України НАН України, 2015. Т. 1. С. 571-655.
4. Левченко В.В. Історія Одеського інституту народної освіти (1920–1930 рр.): позитивний досвід невдалого експерименту: монографія / відп. ред. В.М. Хмарський; наук. ред. Т.М. Попова. Одеса: ТЕС, 2010. 428 с.
5. Липинский В.В. Кто защитит студента? Студенческие организации Украины: история и современность. Донецк: редакц.-издат. отдел Донецк. управл. по печати, 1991. 116 с.
6. Прилуцький В.І. Матеріально-побутові умови життя студентства радянської України 1920-х рр. // Укр. іст. журн. Київ, 2008. № 3. С. 86-101.
7. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 166. Оп. 2. Спр. 233.
8. Деятельность экономических организаций высших школ Киева. В ИНО // Студент революції. Харків, 1923. № 2-3. С. 103.
9. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 7.
10. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 250.
11. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 976.
12. Державний архів (далі – Держархів) Вінницької обл. Ф. Р. 1941. Оп. 1. Спр. 5.
13. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 1017.

14. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 1586. Оп. 1. Спр. 16.
15. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи. Одеська область / [ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.) [та ін.]; редкол. тому: О.Я. Чебикін (гол.) [та ін.]. Київ: Знання України, 2012. 319 с.
16. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 1123.
17. Ф. Нансен в Харківце // Студент революції. 1923. № 4-5. С. 109.
18. Голод на Поділлі: книга свідчень / [ред.-упоряд.: В. Мацько]. Кам'янець-Подільський: б.в., 1993. 104 с.
19. Вагранский Н. Очередная задача // Студент революции. 1923. № 7-8. С. 16.
20. Держархів Житомирської обл. Ф. Р. 2361. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 3зв.
21. Мироненко О. Головні етапи з історії Херсонського інституту народної освіти імені Н.К. Крупської // Записки Херсонського інституту народної освіти імені Н.К. Крупської. Херсон, 1926. Ч. 1. 1925–1926 академ. рік. С. 9-13.
22. Держархів Житомирської обл. Ф. Р. 2361. Оп. 1. Спр. 20.
23. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): колект. Монографія / [відп. ред. С.В. Кульчицький]: в 2 ч. Київ: Ін-т іст. України НАН України, 2010. Ч. 2. 382 с.
24. Крижанівський В.Ф. Виховання принципів комуністичної моралі в учнівській і студентській молоді Поділля (20-ті – початок 30-х рр.) // Тези доповідей V Подільської історико-краєзнавчої конференції [редкол.: І.С. Винокур (відп. ред.), С.К. Гуменюк, Л.А. Коваленко, М.Г. Кукуруджак]. Кам'янець-Подільський, 1980. С. 47-48.
25. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 1. Спр. 395.
26. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 3. Оп. 1. Спр. 39.
27. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 291.
28. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 292.
29. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 293.
30. Держархів Вінницької обл. Ф. Р. 1941. Оп. 1. Спр. 15.
31. Моисеев А. Обзор работы Харьковского Комитета улучшения быта учащихся (КУБУЧ) 2-го созыва // Студент революції. 1924. № 1-2. С. 103-131.
32. Прохоров. Работа Харьковского КУБУЧа в истекшем году и перспективы будущего // Там само. № 6. С. 78-84.
33. Колядин. До питання про Кубучі // Там само. 1926. № 1. С. 35-37.
34. В Одеськім губбюро // Там само. 1924. № 6. С. 75.
35. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 4. Спр. 634.
36. Обушний Л. Жовтень та матеріальна забезпеченість студентства // Студент революції. 1927. №7. С. 23-25.
37. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 1586. Оп. 1. Спр. 19.
38. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 1. Спр. 414.
39. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 1. Спр. 626.
40. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 1. Спр. 601.
41. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 1. Спр. 755.
42. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 1586. Оп. 1. Спр. 3.
43. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 1586. Оп. 1. Спр. 21.

44. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 1586. Оп. 1. Спр. 22.
45. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 1586. Оп. 1. Спр. 52.
46. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 1586. Оп. 1. Спр. 34.
47. Ящук. Явища в студентській їдальні // Юнацька правда. Житомир, 1925. Ч. 27-28 (79-80). 26 квіт. С. 8.
48. Держархів Житомирської обл. Ф. Р. 2361. Оп. 1. Спр. 15.
49. Держархів Житомирської обл. Ф. Р. 2361. Оп. 1. Спр. 13
50. Держархів Житомирської обл. Ф. Р. 266. Оп. 1. Спр. 135.
51. Економробота // Питання та замітки Дніпропетровського інституту народної освіти. Дніпропетровськ, 1927. С. 39.
52. Студенческие столовые в Харькове // Студент революции. 1923. № 4-5. С. 107.
53. Студент. В Кубучі // Червоний кордон. 1925. Ч. 130. 30 лип. С. 2.
54. Держархів Житомирської обл. Ф. Р. 2361. Оп. 1. Спр. 4.
55. Держархів Житомирської обл. Ф. П. 211. Оп. 1. Спр. 15.
56. ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 3. Спр. 209.
57. Ряппо Я. Радянське студентство (характеристика вузів України). Харків: Держ. вид-во Укр., 1928. 48 с.
58. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 4. Оп. 1. Спр. 12.
59. Держархів Запорізької обл. Ф. Р. 3674. Оп. 1. Спр. 114. Арк. 33зв.
60. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 10. Спр. 825.
61. Дарманський М.М., Телячий Ю.В., Шумлянська Л.Ф. 80 років освітнього шляху. Сторінки історії Хмельницького педучилища, педколеджу, гуманітарно-педагогічного інституту. Хмельницький: Поділля, 2001. 132 с.
62. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 3. Оп. 1. Спр. 34.
63. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 4. Оп. 1. Спр. 3.
64. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 4. Оп. 1. Спр. 6.
65. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 566.
66. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 1584. Оп. 1. Спр. 5.
67. Бердянські педагогічні курси та педагогічний технікум (1920–1935 роки) / [упоряд.: І.І. Лиман, В.М. Константинова] // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Київ: Знання України, 2008. Т. III. 596 с.
68. ЛОП. У далекому закутку // Студент революції. 1927. № 5. С. 95.
69. Держархів Житомирської обл. Ф. Р. 266. Оп. 1. Спр. 38.
70. Держархів Запорізької обл. Ф. Р. 959. Оп. 1. Спр. 15.
71. Заславський. У Білоцерківському педтехнікумі // Студент революції. 1927. № 7. С. 90.
72. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 573.
73. Держархів Житомирської обл. Ф. Р. 412. Оп. 2. Спр. 9.
74. Іваніщенко К. “Комфорт” // Студент революції. 1926. № 1. С. 24-25.
75. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 1584. Оп. 1. Спр. 4.
76. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 1566. Оп. 1. Спр. 265.
77. Держархів Черкаської обл. Ф. Р. 198. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 7.
78. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 301. Оп. 1. Спр. 92.

79. Колючка. Занедбані // Студент революції. 1930. № 15. С. 45.
80. Дерун, Грінберг, Фенкель. Відшукати краще приміщення // Червоний кордон. Кам'янець-Подільський, 1930. № 45 (715). 25 квіт. С. 4.
81. Малюга М. До господарчих проблем в ІНО (з приводу наради комсомольського активу) // Кузня освіти. Київ, 1930. №14. 1 черв. С. 2.

Oleksander Komarnitskyi

The organization of nutrition of students in pedagogical educational institutions of the USSR in the 1920s

In the article, based on the analysis of archival sources of the central and regional archives of Ukraine, the materials of the periodical are showing the organization of nutrition of students of educational institutions of the Ukrainian SSR in the 1920's. The author notes that during the first post-war decade the question of student nutrition was quite acute. Part of the study is devoted to the consequences of the 1921–1923 famine. To improve the situation, the state authorities introduced two-time lunar provision of student scholarships with food rations. Some of the youth received rations from international organizations. It is told about the harrowing of students in canteens, which were created with production collective farms, student hostels (boarding schools). Their diet was scanty, which led to the half-starved existence of the students. The work of canteens is shown, which since the mid-1920s, there have been committees to improve the life of students. The author found that the cost of food in them was significantly lower than their real cost, which the youth liked. Students who were non-scholarships were charged free of charge, part of the food expenses of which educational institutions compensated for products from their farms. Fellows paid for food. At the same time, it is noted that in most canteens KPPS poor hygiene conditions, food quality, and their throughput were unsatisfactory. With the elimination of the CPPS, a certain time of the dining room was self-catering for students who did not attend classes. The universities transferred students' canteens to leases to local cooperatives and trusts that failed to improve food quality, hygienic conditions, and overcome unsanitary conditions. There was not enough cutlery, seats. Positively, according to the author, have proved themselves created with table buffets, where they sold bread, milk and the like.

Keywords: student, canteen, nutrition, institute, technical school, committee.

А.Б. Комарницький

Организация питания студентов педагогических учебных заведений УССР в 1920-е гг.

В статье на основе анализа архивных источников центральных и областных архивов Украины, материалов тогдашней периодики показано организацию питания студентов педагогических учебных заведений УССР в 1920-е гг. Автор отмечает, что в течение первого послевоенного десяти-

летия достаточно остро стоял вопрос с питанием студентов. Часть исследование посвящено последствиям голодомора 1921–1923 гг. Для улучшения положения органы государственной власти ввели двукратное месячное обеспечения студентов-стипендиатов продовольственными пайками. Часть молодежи получали пайки от международных организаций. Рассказывается о питании студентов в столовых, которые создавались при производственных коллективных хозяйствах, студенческих общежитиях (интернатах). Их рацион был мизерный, что приводило к полуголодному существованию студенчества. Показана работа столовых, которыми с середины 20-х гг., занимались комитеты улучшения быта студентов (Кубуча). Автор установил, что стоимость питания в них была значительно ниже их реальной себестоимости, что нравилось молодежи. Здесь бесплатно столовались студенты-нестипендиаты, часть расходов на питание которых учебные заведения компенсировали продуктами из своих хозяйств. Стипендиаты за питание платили. В то же время, отмечается, что в большинстве столовых Кубуча неудовлетворительными были санитарно-гигиенические условия, качество пищи, их пропускная способность. С ликвидацией Кубучей определенное время столовые находилась на самообслуживании студентов, которые не посещали занятия. Вузы передали студенческие столовые в аренду местным кооперативам и трестам, которые не смогли улучшить качество пищи, санитарно-гигиенические условия, преодолеть антисанитарию. Не хватало столовых приборов, посадочных мест. Положительно, по мнению автора, зарекомендовали себя созданные при столовых буфеты, где реализовывали хлеб, молоко и тому подобное.

Ключевые слова: студент, столовая, питание, институт, техникум, комитет.

Одержано 1 вересня 2017 року